

Kratka povijest humane ekologije i ekoteologije

Tomašević, Luka; Jeličić, Ana

Source / Izvornik: **Služba Božja : liturgijsko-pastoralna revija, 2021, 61, 486 - 510**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.34075/sb.61.4.4>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:227:966295>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-18**

SVEUČILIŠTE
U
SPLITU

SVEUČILIŠNI
ODJEL ZA
FORENZIČNE
ZNANOSTI

Repository / Repozitorij:

[Repository of University Department for Forensic Sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Luka Tomašević – Ana Jeličić
KRATKA POVIJEST HUMANE EKOLOGIJE I EKOTEOLOGIJE
A brief history of human ecology and ecotheology

UDK: (2-12+299.4):574
27-732.22Iohanes Paulus II, sanctus:574
27-732.2Franciscus, papa
27-789.32(497.58):504.9

Pregledni rad
Review
Primljeno 5/2021.

486

Sažetak

Humana ekologija dio je ekologije koji je nastao u prošlom stoljeću a bavi se proučavanjem odnosa između čovjeka i njegove okoline. Ona je sastavni dio ekologije, a povezana je uz tzv. ekološko pitanje iz druge polovice XIX. stoljeća kada je znanost otkrila da zemlja i sve žive vrste na njoj tvore jedinstveni sustav i da utječu jedne na druge preko svojih međusobnih odnosa. Kada su započeli prigovori kršćanstvu da je odgovorno za nastanak ekološke krize i za uništavanje prirode svojim biblijskim stavom o Božjem opunomoćenju za zahvate u prirodi, nastala je i nova grana teologije nazvana ekoteologijom. U krilu katoličke teologije nju su posebno razvijali rimski biskupi (pape), a njezin je vrhunac enciklika pape Franje Laudato si' koja je preuzela i razvila viziju integralne franjevačke teologije.

Ključne riječi: *ekologija, teologija, ekološki problemi, ekološko pitanje, ekoteologija.*

1. POJAM I RAZVOJ EKOLOGIJE

Termin *ekologija* skovao je Nijemac Ernst Heinrich Haeckel (1834. – 1919.), koji je tako nazvao „znanost odnosa organizama u prirodi” što je postalo žarišna točka znanstvene ekologije.¹

¹ E. Haeckel, *Generelle Morphologie der Organismen. Allgemeine Grundzüge der organischen Formen-Wissenschaft, mechanisch begründet durch die von Charles Darwin reformirte Descendenz-Theorie*. Bd. 2, Berlin, 1866.

Tu njegovu *ekonomiju prirode* prihvatio je i razvio Charles Robert Darwin (1809. –1882.).²

Za razvoj znanstvene ekologije izuzetno je važan njemački botaničar i prirodoslovac Alexander von Humboldt (1769. – 1859.) koji je proučavao *harmoniju prirode*, tj. uzajamne interakcije i uvjetovanosti među živim organizmima i njihovim ambijentom, s obzirom na tlo, klimu, ljudske aktivnosti u dubini i širini prirode. Prvi je uveo *holističko* gledanje na prirodu, i smatrao je da su svi odnosi u njoj regulirani istim zakonima i da vrijede za sve. Riječ je o *holističkom* pogledu na prirodu ili o novoj viziji prirode kao *jedinstvenog tijela ili organizma u čijem je sastavu svaki pojedini dio shvatljiv jedino ako je sudionik svega i ovisnik o svemu*. Tu su viziju prihvatile i moderne prirodoslovne znanosti i na njezinoj bazi stvorile viziju *globalne ekologije ekosustava*.³ Krajem 60-ih godina prošloga stoljeća ekologiju preuzimaju *ambijentalistički pokreti* koji se bore protiv devastacije prirode koju vrši čovjek. No u tim pokretima ima i puno političkih stajališta što je znatno zamaglilo iskonsko značenje *ekologije*.⁴

U najnovijem razdoblju ekologija se razvila u još dva pravca: *ekologija biljaka* i *ekologija životinja*, a znanstvenici koji su najviše doprinijeli njezinu razvoju jesu Aldo Leopold, Ellen Swallow Richards i August Thienemann, dok se ocem ekologije u anglo-američkom svijetu smatra danski botaničar i istraživač Johannes Eugenius Bülow Warming.⁵

Mi govorimo o humanoj ekologiji koja se bavi proučavanjem odnosa između čovjeka i njegove okoline, ili, bolje, zaštitom prirodne okoline od štetnih čovjekovih aktivnosti, kako sugerira prva Deklaracija UN-a o načelima zaštite okoline usvojena 1972. u Stockholmu.⁶

² Usp. Ch. Darwin, *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, London 1859.

³ Vidi više u: E. P. Odum – H. T. Odum, *Fundamentals of Ecology*, 1953. Dostupno na: <https://www.worldcat.org/title/fundamentals-of-ecology/oclc/880892>. Pristup 5. rujna 2021.

⁴ M. Andreozzi, *Introduzione*, in Matteo Andreozzi, *Etiche dell'ambiente. Voci e prospettive*, Milano: LED, 2012., 22–32; Morandini S., *Teologia ed ecologia*, Brescia, Morcelliana, 2007.

⁵ Johannes Eugenius Bülow Warming (1841. – 1924.), danski je prirodoslovni botaničar koji se smatra osnivačem ekologije. Zagrijavanje, 1895., prvi je tekst o biljnoj ekologiji. On je prvi uveo ekologiju i na sveučilište. Napisao je i niz tekstova iz botanike i fitogeografije, kao i ekologije.

⁶ Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=17328>. Pristup 2. rujna 2021.

1.1. Početak zanimanja za okoliš

U razvoju odnosa između *filozofije prirode* i novih *prirodnih znanosti*, u prošlom stoljeću pojavila se *ambijentalna filozofija* koja nije više imala metafizički pogled na prirodu i započela je istraživati biološke procese i vrijednosti, te uočavati i vrednovati dinamičke odnose bića u njoj. Time je klasična slika *moralnog kruga u prirodi* postala samo metafora izazova tradicionalnoj slici svijeta. „Etičko” se pitanje proširilo i na životinjski svijet, a potom i na sav život u prirodi. Početne rasprave o ugroženosti okoliša započeo je Fairfield Osborn u knjizi *Our Plundered Planet (Naš opljačkani planet)*,⁷ te William Vogt u svojoj raspravi *The Road to Survival (Put prema preživljavanju, 1948.)*.⁸ Oni su prvi ukazali na *prenapučenost, deforestaciju i na zastrašujuću mogućnost tehnologije u razvoju, odnosno njezin utjecaj na prirodu.*

No, pravo rađanje *ambijentalne misli* događa se s Aldom Leopoldom koji je upozorio na uništavanje okoliša u *etičko-filozofskom smislu*.⁹ Kod njega se prvi put u povijesti javlja ideja *etike zemlje (land ethic)* kao *holistička ambijentalna ideja*, ideja koja jedinstveno gleda na svijet prirode i živih bića. Njegove ideje ubrzo je preuzeo *ambijentalni pokret*, posebice pjesnici Allen Ginsberg¹⁰ i Gary Snyder¹¹ i tako ga popularizirali. Njegovu razvoju pridonio je pokret *Beat Generation*,¹² koji širi ekološku svijest, ali na osnovama *prirodnih religija* taoizma, gajanizma, budizma i hinduizma, a ne više kršćanstva.

Konačno se 1962. pojavio i ekološki pokret Rachel Carson koja je 1962. objavila svoju knjigu *Silent Spring (Tiho proljeće)*¹³

⁷ Henry Fairfield Osborn (1857. – 1935.), američki je paleontolog i geolog.

⁸ William Vogt (1902. – 1968.), američki ekonomist i ornitolog. Napisao je poznatu uspješnicu *Road to Survival* (1948.).

⁹ Aldo Leopold (1887. – 1948.), američki je filozof, znanstvenik, ekolog i istraživač. Bio je profesor na Sveučilištu Wisconsin, a najpoznatiji je postao po knjizi *A Sand County Almanac* (1949.), prodanoj u milijun primjeraka, koja je postumno izašla.

¹⁰ Irwin Allen Ginsberg američki filozof i pisac koji se suprotstavljao militarizmu, ekonomskom materijalizmu i spolnim represijama i stvorio je ideju *Beat generacije*, te zagovarao istočne religije.

¹¹ Gary Snyder američki je pisac, pjesnik, esejist, lektor i ekološki aktivist sklon anarhizmu. Bio je nazvan laureatom *dubinske ekologije*. Dobitnik je Pulitzerove nagrade. Idejno je bio nadahnut budizmom i duhovnom naravi prirode.

¹² *Beat Generation* pokret je mladih iz druge polovice 50-ih i početkom 60-ih godina koji je odbacivao klasične postavke društva i zagovarao slobodu *samoizražavanja*. Među njegovim redovima bili su najpoznatiji pisci Jack Kerouac i Allen Ginsberg.

¹³ R. Carson, *Pola stoljeća tihog proljeća*, hrv. prijevod 2012. U kasno proljeće 1962. godine, američki je časopis „The New Yorker” imao kolumnu pod naslovom „Tiho

što se smatra početkom ekološkog pokreta. Američki ekolog Barry Commoner u svom djelu *The Closing Circle*¹⁴ otkriva da je razbilo krug *biološkog života*.

Šezdesete godine prošlog stoljeća obilježio je, osim ekoloških pokreta i veliki ekonomski i industrijski rast,¹⁵ kao i populacijski boom,¹⁶ a mediji su širili i stvarali novo javno mnijenje.

Širenju ekološke misli pridonio je i *Rimski klub* objavom studije *Granice razvoja* 1972. godine koja je navijestila veoma loše posljedice razvoja na okoliš i na ljudsko preživljavanje *zbog trajnog rasta svjetske populacije i pretjeranog iskorištavanja prirodnih resursa*.¹⁷

1.2. Novije ekološke struje

U suvremenom razdoblju razvoja ekologije na prvome mjestu valja spomenuti pojavu *dubinske ekologije* norveškog filozofa

proljeće" (*Silent Spring*) u kojoj su se svakog tjedna nizali tekstovi Rachel Carson. Iste je godine pod istim naslovom objavljena njezina knjiga koja je postala ekološka uspješnica i zelena „biblija“. Tom je knjigom Carson obilježila novi pristup zaštiti okoliša koji se temelji na znanstvenim činjenicama, koji prihvaća iskustvo i razumijevanje lokalnog stanovništva, koji pretpostavlja moralnu odgovornost političara, industrijalaca i znanstvenika. Tekstove je pisala dok je umirala od bolesti, čini se, uzrokovane djelovanjem upravo onih kemikalija (pesticida) kojima je „posvetila“ svoju knjigu. Zahvaljujući njezinoj hrabrosti, zabranjene su mnoge zloglasne kemikalije.

¹⁴ Barry Commoner američki je biolog i znanstvenik koji je upozoravao na probleme okoliša što ih stvara suvremena tehnologija.

¹⁵ Usp. J. Božičević – I. Matutinović: Povezanost svijeta i održivi razvoj, u: *Hrvatska i održivi razvitak*, Ministarstvo razvitka i obnove RH, Zagreb, 1998.; L. Brown, *Eradicating Hunger: A Growing Challenge, State of the World 2001*, Worldwatch Institute (WWI), USA, 2001.; I. Cifrić, *Percepcija društva i okoliša: desetljeće poslije*, *Socijalna ekologija*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, vol. 8, br. 3, 1999., 593; K. Afrić, *Ekološka svijest – pretpostavka rješavanja ekoloških problema*, *Ekonomski pregled*, 53 (5 – 6) 578–594 (2002.); M. Črnjar, *Ekonomika i politika zaštite okoliša*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci i Glosa, Rijeka, 2002.; M. Dragičević, *Ekonomija i novi razvoj*, Alinea, Zagreb, 1997.; Državna uprava za zaštitu prirode i okoliša RH: *Izvešće o stanju okoliša u Republici Hrvatskoj*, 1998.; C. Flavin, *Rich Planet, Poor Planet, State of the World 2001*, Worldwatch Institute (WWI), USA, 2001.; UNEP: *Global Environment Outlook (GEO) 2000*, UNEP i Earthscan, 1999.; V. Glavač, *Uvod u globalnu ekologiju*, Hrvatska sveučilišna naklada, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja i Pučko otvoreno učilište, Zagreb, 2001.

¹⁶ Usp. G. Simmons, *Globalna povijest okoliša*, Disput, Zagreb, 2010., 8–16.

¹⁷ D. H. Meadows – D. L. Meadows – J. Randers – W. W. Behrens III., *The Limits to Growth*, 1972. Knjiga je dostupna u elektronskom obliku na web stranici: <https://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>. Pristup 12. srpnja 2021.

Arnea Dekke Eide Næss (1912. – 2009.) iz Osla. On je stvorio pojam *ekozofije* od dviju grčkih riječi koje znače „mudrost djelovanja u prostoru”, a ekologiju podijelio na *dubinsku (deep ecology)* i *površinsku ekologiju (shallow ecology)*. Næss među prvima govori da je *ekološka kriza zapravo kulturna kriza* nastala zbog arogancije antropocentrizma. Næss je nastojao stvoriti *ekološku filozofiju* koja bi bila kadra sačuvati zdravlje i dostignuća razvijenih zemalja. Stoga se žestoko obarao na „zagađivanje i razbacivanje sirovina”. U svojoj novoj viziji koju je nazvao *ekozofija*, on isključivo traži znanstveno i partikularističko rješavanje problema. Slabost je te vizije u tome što ne nudi nikakvu novu viziju svijeta, a ni način rješavanja problema u odnosima čovjeka i prirode. „Dubinska ekologija ističe da je priroda naš dom u kojem smo nastali i nikada ga nismo napustili.”¹⁸

Valja spomenuti i Murraya Bookchina (1921. – 2006.), jednog od začetnika *socijalne ekologije*,¹⁹ i žestokog kritičara Næssove *dubinske ekologije* koji zastupa *biocentrizam*, a u povijesti prirodne evolucije potpuno niječe ljudsku ulogu. To je nova koncepcija *socijalne ekologije* koja odbacuje misticizam *dubinske ekologije (deep)* i smatra da je devastaciju prirode prouzročila ideologija *antropocentrizma*, te da se promjenom socijalnih struktura može ispraviti sav ambijentalni problem, dok ekološku krizu valja nadilaziti i demografskom kontrolom.

Tijekom proteklih nekoliko desetljeća razvija se *neohumanistička vizija ekologije* koja se temelji na *etici odgovornosti* gdje

¹⁸ T. Markus, *Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza. Jedan bioetički pogled*, Biblioteka razvoj i okoliš, Zagreb, 2006., 72.

¹⁹ Kod nas je začetnik socijalne ekologije bio profesor i akademik Ivan Cifrić. Objavio je preko stotinu znanstvenih i stručnih radova u časopisima i zbornicima, te više od 50 recenzija inozemnih knjiga. Objavio je petnaest knjiga: *Revolucija i seljaštvo* (1981.), *Klasno društvo i obrazovanje* (1984.), *Ekološka svijest mladih* (1987., koaut. B. Čulig), *Ekološka adaptacija i socijalna pobuna* (1990.), *Ogledi iz sociologija obrazovanja* (1990.), *Napredak i opstanak* (1994.), *Socijalna ekologija – Prilozi zasnovanju discipline*, Zagreb, Globus; *Bioetika i ekologija – Bioetičke i ekološke teme u sociološkoj perspektivi*, Zaprešić, 2000, Matica hrvatska Zaprešić; a 2009. *Kultura i okoliš*, Zaprešić, Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti „Baltazar Adam Krčelić”. *Bioetika* (2000.), *Moderno društvo i svjetski etos* (2000.), *Okoliš i održivi razvoj* (2002.), *Ruralni razvoj i modernizacija* (2003.), *Bioetička ekumena* (2007.), *Pojmovnik kulture i okoliša* (2009.), *Kultura i okoliš* (2009. i 2012.), *Leksikon Socijalne ekologije* (2012.) i *Ekologija vremena i kultura zidova* (2015.). Uredio je dva znanstvena zbornika: *Relacijski identiteti: prilozi istraživanju identiteta hrvatskog društva* (2008.) i *Hrvatski identitet u promjeni? Relacijski identiteti 2* (2013.). Objavio je više od stotinu znanstvenih radova u različitim domaćim i inozemnim zbornicima i časopisima.

je naglašena *ljudska odgovornost* i *poštovanje bitka* oko nas. Ta etička struja smatra da se u svom ophođenju sa svijetom čovjek ne mora stidjeti antropocentrizma, već u svoje odnose s prirodom valja unositi *vrijednosti* i *nastojati ograničiti svoj dominij* kako bi ublažio štetni utjecaj i razvoj na ostala živa bića. Glavni je predstavnik neohumanizma Gilles Clément²⁰ koji na svijet gleda kao na *planetarni vrt u pokretu* u kojem čovjek (vrtlar) treba naučiti kako opsluživati vrt i djelovati prema principu što je više moguće u skladu, a što manje u protivnosti. Tako se svijest da postoji sustav odnosa u vrtu, prirodi i na planetu pretvara u pravi operativni projekt novoga *ekološkog humanizma*.

Postoje i neke druge tipologije ekologije, kao što je tzv. *basic ecology* koja proučava odnose među različitim organizmima unutar ili izvan okolišnog sustava koji okružuje bića. Danas je pojam više poznat kao *primijenjena ekologija* koja proučava prirodne zalihe i njihovo očuvanje u ambijentu, nastoji stvoriti zaštićena područja, kao i uvođenje kontrole populacija i zajednica. Poslije su se razvili i drugi pravci: pravac proučavanja živih organizama i njihovih odnos s okolišem; fiziološki pravac koji proučava odvijanje procesa koji organizmima omogućuju preživljavanje unutar određenog ambijenta; pravac komportamenalista koji proučava ponašanje određenih bića u svome okolišu; tu je i proučavanje ekosustava; pa kulturni pravac koji proučava odnose različiti ljudskih zajednica s ambijentom u kojem žive i djeluju (glavna je riječ o demografiji, ekonomiji biologiji); kao i urbani i socijalni pravac koji proučava interakciju između ljudskog ponašanja i ambijenta.

Početak 70-ih godina pojavljuje se *animalistički pokret* koji zagovara *animalističku etiku*, a njegov je idejni začetnik Peter Singer.²¹

Godine 1974. snažno je odjeknula i knjiga Johna Arthura Passmorea *Man's responsibility for nature: ecological problems and western traditions* (Čovjekova odgovornost za prirodu:

²⁰ G. Clément, A. Gilles Tiberghien et al., *Planetarni vrt i drugi spisi, Penn studije u pejzažnoj arhitekturi*.

²¹ P. Albert David Singer (Melbourne, 6. srpnja 1946.), australski filozof, bioetičar. Peter Singer školovao se na Sveučilištu u Melbourneu, a potom na Sveučilištu Oxfordu. Postao je profesor bioetike na Princeton Univesity i na Sveučilištu u Melbourneu. On zastupa *primijenjenu etiku* i na nju gleda sasvim sekularno i utilitaristički. Posebice je poznat po knjizi *Oslobođenje životinja / Animal Liberation* iz 1975. godine gdje je zagovarao veganizam. Poznat je i njegov esej *Famine, Affluence, and Morality* gdje je zagovarao donacije u korist siromaha.

ekološki problemi i zapadne tradicije), a nešto poslije toga i djelo Jamesa Lovelocka *Gaia. A New Look at Life on Earth* (1979.) kojom je autor ponudio novu hipotezu o odnosu između života i okoliša. Za njega je Zemlja planet na kojemu se sva živa bića *samo-reguliraju* u različitim ekosistemima jer posjeduju za to nužne organe.²² Iste te godine izišlo je i poznato djelo njemačkog filozofa Hansa Jonasa *Princip odgovornosti, Das Prinzip Verantwortung*, u kojem on zagovara *etiku odgovornosti* između čovjeka i svijeta prirode. U to vrijeme prvi put izlazi i filozofski tromjesečni časopis *Envirometal Ethic* kao službeni dio *Centra za filozofska istraživanja* Sveučilišta u Sjevernom Texasu. Izdavač je bio Eugene C. Hargrove.

Godine 1987. pokrenut je časopis za ekofilozofiju *The Trumpeter*. Dvije godine poslije na Sveučilištu u Windsdoru u Kanadi, osnovan je *ISEE (International Society for Enviromental Ethics)*, poslije čega je uslijedilo osnivanje brojnih ekoloških i bioetičkih društava po čitavom svijetu. U Europi je tako osnovan centar *ENEE (European Network for Enviromental Ethics)* 2011., a osnovalo ga je *Društvo za ekološku etiku*. Valja naglasiti da se zaslugom novih pokreta i časopisa znatno izmijenio pristup prirodi i životu u njoj, a započela je i ideja *biocentrizma* koji želi zamijeniti *antropocentrizam*.

U brojnim ekološkim djelima postoji težnja da se antropocentrizam izjednači priznavanjem ljudskih interesa, a ekocentrizam s njegovom negacijom. Međutim ekocentrizam isključuje tek sekularni humanizam prema kojem su ljudi mjera svih stvari i antropocentričku specističku hijerarhiju prema kojoj su ljudi najviši oblik života, a ne isključuje vitalne ljudske interese.²³ Djelovanjem *animalista* promijenio se i pristup *animalističkoj bioetici* gdje se na životinje više ne gleda kao na izvor prihoda, hrane i prehrane, već se počinju spominjati i životinjska *prava* (*P. Singer*).

Aktualna rasprava poprimila je nove vidove i teorije. No valja naglasiti da ne postoji jedna jedinstvena *ambijentalna etika* shvaćena kao *primijenjena etika na okoliš*. Ambijentalna etika još je

²² James Ephraim Lovelock bivši je neovisni znanstvenik, autor, istraživač i ekolog. Njegova najveća slava proizlazi iz dolaska i širenja Geja hipoteze u kojoj on navodi da Zemlja funkcionira kao neka vrsta superorganizma.

²³ Usp. T. Markus, *Isto*, 73-74. Autor ističe da je prema antropocentrizmu čovjek izvor svih vrijednosti, a prema ekocentrizmu to je priroda kao cjelina međuovisnih ekosustava u kojoj je čovjek tek njezin dio.

veoma nedefinirana i pluralna jer ima više perspektiva i gledanja na prirodu i na životinje, tako da je veoma teško pronaći zajednički stav različitih znanosti i ideologija (društvene znanosti, ekologija, biologija, ekonomija).

1.3. *Ekologija i antropocentrizam*

Ambijentalna etika postavila je pitanje: *koje je mjesto čovjeka u svijetu?* Neki su predložili udaljavanje od *klasične zapadne antropocentrične i etnocentrične* pozicije, dok su drugi kritizirali antropocentrizam tako da se stvorio određeni *anti-humanizam*. No samo postavljanje pitanja o moralnoj vrijednosti *ne-ljudskih subjekata* u prirodi pravi je *početak etike okoliša*. Problemu se prišlo s različitih polazišnih točaka. Jedni od etičkih stajališta *antropocentrizma*, jakoga, slabog, plemenitog ili autarhičnog, dok su drugi odbacili svaku antropološku misao, a neki zagovaraju *anti-antropocentrizam* kao *osjetnocentrične, biocentrične ili eko-centrične* filozofije.

S druge strane, na nove izazove odgovara i kršćanska teologija koja ima svoj vlastiti pristup²⁴ i stvara svoju vlastitu *ambijentalnu etiku*, a temelji se na aksiomima: *stvaranje, dobrota stvorenoga* proizišla iz ruku Stvoriteljevih i na *dostojanstvu stvorenoga* što ga treba *poštovati* jer je čovjek pozvan da svime odgovorno upravlja. Sličnu etiku imaju i druge monoteističke religije (židovstvo i islam), dok nekršćanske istočnjačke religije, kao što je budizam, naglašavaju *povezanost svih bića*.

U suvremenom svijetu pojavile su se i neke etike *individualizma*, kao i *holizma*. Prve naglašavaju *nedodirljivost pojedinačnog* (Peter Singer), a druge gledaju isključivo na *dobrobit svih živih bića*. U oba ta etička gledanja naglašen je snažni *anti-antropocentrizam*, tako da dolazi do razilaženja između *animalističkih i ambijentalističkih* stavova i etika, i *individualističkih i holističkih*. U oba pravca postoji i težnja da se etička argumentacija proširi i izvan čovjeka. No, i dandanas te etike imaju problem istinskih i logičnih filozofskih *pojmov*a jer iz njihova značenja žele izbaciti svako antropološko značenje i priziv, što danas u javnosti stvara goleme različitosti i konfuzije.

Postoje i pokreti koji traže čovjekovu odgovornost u odnosu na životinjski i biljni svijet, kao i oni koji gledaju na *interes* živih bića i samog ambijenta. Oni se opet mogu podijeliti na one koji

²⁴ Vidi više u: S. Morandini; *Teologia ed ecologia*, Brescia, Morcelliana, 2007.

gledaju samo na *ljudska prava*, one koji gledaju na čovjekove dužnosti, i na one koji ističu *moralnu odgovornost* za čitav život u prirodi. Stoga, po nekima, moralne zahtjeve subjekti (ljudi) trebaju primjenjivati na *moralne primatelje (čovjek i priroda)*, dok drugi smatraju da treba napustiti etiku *senzibilnosti i odgovornosti* i prijeći na etiku *dužnosti i prava*.

1.4. *Shvaćanje i stupnjevanje vrijednosti kod različitih oblika života*

U raspravi je, dakle, najvažniji problem odnos *subjektivizma i objektivizma* i to zbog shvaćanja norme. Prema subjektivizmu norma je *relativna*, a prema objektivizmu *apsolutna* je. Naime, osnovno je pitanje postoji li *unutarnja vrijednost (sama u sebi)* koja nije relacionalna, instrumentalna ili objektivna, a koju imaju i životinjski subjekti i *druga bića u prirodi* bez obzira na njihove vlastite uvjetovanosti ili na neku izvanjsku prosudbu (čovjek). Tako se stvara *ekstrinzični* ili instrumentalni pojam koji se na njih odnosi i po kojemu ta bića ostvaruju svoj cilj u prirodi. To se suprotstavlja *antropocentričnom gledanju* koje u svemu što je u prirodi vidi *instrumentalnu vrijednost* koja je usmjerena na dobrobit čovjeka, gdje *blaži* oblik antropocentrizma stvorenjima dopušta određenu *instrumentalnu vrijednost*, dok *anti-antropocentrizam* smatra da svi posjeduju *unutarnju (intrinzičnu) objektivnu vrijednost*. No u tim stavovima otvara se i problem samog *vrednovanja* jer ono uvijek ovisi o čovjeku i njegovim stavovima.²⁵

Tako nas različitost i pluralnost pogleda u suvremenom svijetu čovjek – *priroda*, zapravo, sve više dijeli i stvara različitosti, ali i sukob unutar same *ambijentalne etike*.

1.5. *Ekološki pokret u Hrvatskoj*

U Hrvatskoj se *ekološki pokret* nastavlja na aktivnosti iz druge polovice 1980-ih, kada je ostvario relativno masovnu mobilizaciju javnosti.²⁶ Već od početka 1992. neke udruge u Hrvatskoj obnavljaju svoje aktivnosti, a javljaju se i nove. Do kraja 1996. razvijaju se brojne lokalne, nacionalne i međunarodne aktivno-

²⁵ Usp. S. Bartolommei, *Etica e natura. Una „rivoluzione copernicana” in etica?*, Roma – Bari, Laterza, 1995., 42.

²⁶ I. Cifrić, *Marginalije o alternativama u ekološkim pokretima*, *Revija za sociologiju*, Vol. XV (1985.), V. 3 – 4: 183–194.

sti, razvijaju vještine društvenog aktivizma i jačaju organizacijske sposobnosti. Mogu se razlikovati „lokalne” i „progresivne” udruge. Ideološki se razlikuju tri struje: *konzervativna*, *socijalno-ekološka* i *dubinsko-ekološka*. Konfuzija i svjetonazorski raskoli doveli su do raspada „Hrvatskog saveza zelenih”. Nasuprot tomu, afirmirala se grupa udruga oko „Zelenog foruma”, osobito zagrebačka *Zelena akcija*, koja je u široj javnosti postala paradigma za ekološki pokret u cjelini. U razdoblju od 1997. do 1999. događa se masovna mobilizacija zbog ekološke angažiranosti. Organizirane su nacionalne kampanje protiv termoelektrana na ugljen i protiv GMO-a. Vrlo je značajno sudjelovanje ekoloških udruga u kampanji „Glas '99”. Iz pokreta su nastale i neke *političke stranke*, što je i prouzročilo više strujanja i pogleda, tako da danas i nemaju zajedničke stavove.²⁷

2. KRATKA POVIJEST EKOLOGIJE U CRKVI

Već početkom šezdesetih godina u Katoličkoj Crkvi javljaju se pitanja o problemima i šteti koju nanosi tehnološki razvoj prirodi. Crkva se najprije suočila s kritikama Lynn Townsend White, Jr., prema kojima je kršćanstvo, svojom idejom *dominium terrae* (gospodarenje zemljom) glavni krivac za nastanak ekološke krize.²⁸ Na te optužbe ubrzo je reagirao teolog Jack Rogers tako što je pokušao stvoriti „odgovarajući teološki model”. Prvi je započeo promišljati *modernu teologiju stvaranja* s biblijskim izvješćem o odnosu Boga, čovjeka i prirode, u čemu su ga slijedili i drugi teolozi.²⁹ Tako je ekološka kriza izazvala teologiju na ozbiljno razmišljanje i na *stvaranje ekoteologije*.

Rasprave o *ekološkim problemima*, koje nastaju unutar kršćanskih Crkava, *stvorile su novi teološki pogled na svijet i stvaranje*.³⁰ U teologiji se stvara novi pojam *očuvanje stvorenoga* na ekumenskom skupu u Vancouveru (Kanada) 1983. godine. U katoličkoj teologiji, s druge strane, razvila se i diskusija o *teologiji stvaranja ili o stvaranju kao dovršenoj ekologiji*, koja još tra-

²⁷ O pokretima vidi Z. Oštrić, *Ekološki pokret u Hrvatskoj 1990-ih* (s pogledom iz 2013.) (*Environmental movement in Croatia 1990'S* (Viewed from Year FR 2013), u: *Ekonomika i ekohistorija*, Volumen X, Broj 10, 41–93

²⁸ Lynn Townsend White, Jr. (1907. – 1987.), profesor je srednjovjekovne povijesti na Princetonu.

²⁹ Usp. Ch. Boureux, *Dio e' anche giardiniere. La Creazione come ecologia compiuta*, Queriniana, Brescia, 2016.

³⁰ Usp. SAE, *Quel desiderio di unità*, 35, Padova, Edizioni Messaggero, 2000.

je.³¹ Teologija stvaranja upozorila je na tužnu činjenicu ekološkog problema i naglasila nužnost naše solidarnosti u trpljenju „sino-va Božjih” s čitavim *ne-ljudskim bitkom* u svijetu. Teologija prvi put naglašava da je ljudska aktivnost i djelovanje u stvorenju oštetilo i narušilo naš planet i pretvorilo ga u roblje što vodi k uništenju svijeta, ali i čovječanstva.³²

U katoličke crkvene krugove ekologija je ušla već s pojavom *humane ekologije*, a na papinskom Sveučilištu *Lateran* u Rimu počela se predavati kao *humana ekologija* i to već od akademske godine 1974./75., a uveo ju je profesor G. Nebbia.

Već smo naglasili da je Katolička Crkva na razini Učiteljstva o ekologiji progovorila preko svojih papa (Pavao VI., Ivan Pavao II.) i da je ekološki problem bitno *moralni problem* povezan s dubokom moralnom krizom suvremenog čovjeka.³³ Konačno je došla i enciklika o ekologiji *Laudato si'* pape Franje gdje on jasno ukazuje na činjenicu da je za nered u prirodi odgovorno čovječanstvo, i da čovjek mora postati svjestan „ljudskog razloga ekološke krize”, kao i „antropocentričnog ekscesa”.

2.1. *Smjernice papinske ekoteologije*

Prema papinskoj teologiji ekološka kriza prouzrokovana je nedostatkom moralne odgovornosti. Crkva ima izrazito teološki stav o ekološkom problemu i jasno ukazuje na tijesnu povezanost *između ekološke i moralne krize*, na *sveopću namjenu dobara zemlje* i nužnu *dužnost solidarnosti* u ovom svijetu i to već od samih početaka krize i pojave *humane ekologije* krajem prošloga stoljeća.³⁴

Papa Leon XIII. (1810. – 1903.) naglašavao je da svi trebaju imati jednak pristup energetske dobrima, tj. da se i budućim generacijama moraju ostaviti u zalag. Papa Pio XII. (1876. – 1958.) izražava zabrinutost zbog rastuće tehnologizacije industrijskom ekspanzijom, koja ide na štetu prirodnih ambijenata. Papa Ivan XXIII. (1881. – 1963.) naglašava socijalnu odgovornost i izražava

³¹ Usp. Isti., 8–9. Jedan od prvih autora u katoličkoj teologiji je bio J. Ratzinger, kasniji papa Benedikt XVI.

³² Usp. *Enciklika Laudato si'*; Ch. Boureux, *Ondje*, 10.

³³ L. Tomašević, *Moralni vid ekološkog problema*, u: Služba Božja, 3 (30) 1990., 190.

³⁴ Za detaljniji pristup upućujem na opširniji prikaz u: S. Vuletić – L. Tomašević, *Bio-etički i eko-teološki poticaj za zaštitu okoliša i života*, u: *Diacovensia* 22 (2014.) 3., 289–313.

zabrinutost zbog demografske eksplozije i nejednake raspodijeljenosti prirodnih dobara. U enciklici *Mater et Magistra*³⁵ govori o mnogovrsnoj djelatnosti nad prirodom i odgovornosti čovjeka. U Apostolskom pismu pape Pavla VI. (1897. – 1978.), *Octogesima adveniens*, upozorava da „nesmotrenim iskorištavanjem prirode, čovjek bi je lako mogao razoriti, te i sam postati žrtvom njezina srozavanja”.³⁶ On riječ „ekologija” povezuje s moralnom odgovornošću za planetarnu degradaciju, dok u enciklici *Populorum progressio*³⁷, postavlja pitanje značenja pojma napretka. Papa Ivan Pavao II. (1920. – 2005.) progovara o ekološkim temama u enciklikama, *Redemptor hominis*,³⁸ *Laborem exercens*,³⁹ *Sollicitudo rei socialis*⁴⁰ i u poruci za Svjetski dan mira, *Mir s Bogom (Pace con Dio creatore. Pace con tutto il creato)*,⁴¹ upozoravajući na opasnosti koje proizlaze iz ruku suvremenoga čovjeka. U *Christifideles laici*⁴² naglašava da je Bog povjerio čovjeku sve stvoreno, no ne na iskorištavanje, već na odgovorno služenje. Papa Ivana Pavao II. čovjeka stavlja u odnos prema prirodi smatrajući ga odgovornim za njezino stanje. Svjestan da su uzroci ekološke krize vezani uz velika industrijska postrojenja, tehnološka iznašašća i prevelike ekonomske interese, on upozorava na nedovoljnu moralnost tih odnosa, jer je upravo to uzrokovalo gubitak odgovornosti prema prirodi. Prijetnja čovjekovoj opstojnosti i miru u svijetu jest i iskorištavanje prirode bez odgovornosti prema njoj.⁴³ Stoga valja skrbiti ne samo za čovječanstvo, nego za čistoću čitavoga kozmosa jer je uništenje u tijeku, te je naglasio da nije smisao ekologije samo u zaštiti biljaka, životinja i čistoće okoliša i atmosfere, nego više u tome da se uspostavi solidaran i ispravan odnos između čovjeka i prirode. Stoga je potrebno razviti ekologiju uma i srca

³⁵ Ivan XXIII., *Enciklika Mater et Magistra / Majka i Učiteljica*, (15. 5. 1961.), u: M. Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 106–163.

³⁶ Usp. Pavao VI., *Octogesima adveniens*, u: M. V. (ur.), *Sto godina...*, 373.

³⁷ Pavao VI., *Populorum progressio*, u: M. Valković (ur.), *Sto godina...*, 314–350.

³⁸ Ivan Pavao II., *Redemptor hominis*, u: M. Valković (ur.), *Sto godina...*, 435–452.

³⁹ Ivan Pavao II., *Laborem exercens*, u: M. Valković (ur.), *Sto godina...*, 465–517.

⁴⁰ Ivan Pavao II., *Sollicitudo rei socialis*, u: M. Valković (ur.), *Sto godina...*, 573–625.

⁴¹ Ivan Pavao II., *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir sa cjelokupnim stvorenjem*, hrvatski prijevod u: AKSA, 22. 12. 1989., 13–15. (dalje: *Mir s Bogom ...*).

⁴² Ivan Pavao II., *Cristifideles laici/ Vjernici laici: o pozivu i poslanju laika u Crkvi i svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

⁴³ Usp. G. Panteghini, *Il gemito della creazione. Ecologia e fede cristiana*, Messaggero, Padova, 1992., 12–15.

kako bi se uspjelo kontrolirati vlastiti nagon agresivnosti i uništavanja, te razvijati suradnju i harmoniju sa svojim svijetom. Potrebno nam je razviti osjećaj istinskoga bratstva sa svime što nas okružuje: svi imamo isto kozmičko podrijetlo, svi istu svrhu i svi se moramo osjećati bićima koja zajedno putuju prema vječnosti.

Papa Benedikt XVI. ekološkom je problemu i etici posvetio poruku za XLIII. dan mira 2010. godine pod naslovom *Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno*.⁴⁴ U središtu poruke nalazi se pitanje stvorenoga, prirode, kozmosa ili planeta Zemlje. Papa naglašava da se mir može ostvariti preko obrane i očuvanja stvorenoga, što je pitanje naše kolektivne, religiozne i laičke savjesti. Izričito tvrdi da je poštovanje stvorenoga od velike važnosti, zato što je ono početak i temelj svih djela Božjih. Očuvanje stvorenog danas postaje bitno za mirni suživot čovječanstva, a sve stvoreno valja smatrati Božjim darom čovječanstvu. Čovječanstvo treba duboku kulturnu obnovu, treba ponovno otkriti one vrijednosti koje predstavljaju čvrst temelj na kojemu će se graditi bolja budućnost za sve. Upozorava da sadašnji ritam iskorištavanja dovodi u ozbiljnu opasnost raspoloživost prirodnih bogatstava, ne samo za sadašnji naraštaj, nego nadasve za one buduće. Zato nije teško utvrditi da je uništavanje okoliša često rezultat nedostatka dugoročnih političkih projekata ili pak kratkovidnoga slijeđenja ekonomskih interesa koji se pretvaraju u ozbiljnu prijetnju svem stvorenomu.

Drugi vatikanski koncil u konstituciji *Gaudium et Spes*⁴⁵ u broju 34 i 69 posebno govori o vrijednosti ljudskog djelovanja. Čovjek je od Boga primio nalog da podloži sebi zemlju, da upravlja svijetom u pravednosti i svetosti s istaknutom potrebom zaštite i odgovornosti za zemlju. Crkveno Učiteljstvo potiče vjernike da žive na način koji je u skladu s njihovom vjerom i da joj ne proturječe svojim postupcima u stvorenosti, koja im je povjerena kao dar i zadatak moralne odgovornosti.

⁴⁴ Benedikt XVI., Poruka za proslavu Svjetskoga dana mira, *Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno*, 1. 1. 2010. <http://www.svivan.ba/ako-zeli-njegovati-mir-cuvaj-stvoreno/>.

⁴⁵ Usp. II vatikanski koncil, *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et spes*, u: *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.

2.2. Odgovor pape Franje na ekološku krizu

Poseban se imperativ tog poticaja ukazuje u recentnoj enciklici pape Franje. On je svoju ekološku ideju bazirao na franjevačkoj koncepciji integralne ekologije⁴⁶ u enciklici *Laudato si'*. Enciklika je plod dugog rada zajedno s mnogim stručnjacima u ekologiji, a započinje riječima „Pjesme stvorenja” sv. Franje Asiškoga, da bi vrlo brzo prešla na probleme i zla što ih je ljudski rod nanio „sestri našoj majci Zemlji” koja zbog toga sve više sličí „golemom spremištu nečistoće”.

Papa naglašava kako i znanstvene studije upućuju na činjenicu da je za globalno zatopljenje posljednjih desetljeća pogrešno umnažanje otrovnih plinova što ih sam čovjek stvara. No, možda se iz Papine misli može iščitati i još nešto: čovjek jest dio prirode, ali ne samo kao neželjeni gost među ostalim bićima, već kao *biće kulture*. On je veoma poseban jer je jedini od svih bića kadar *poboljšati proslavu* stvorenja, ali ju i potpuno uništiti.⁴⁷ Stoga je čovjek u svijetu prirode veoma nezgodan protagonist jer u središte zbivanja postavlja samoga sebe, bilo u dobru bilo u zlu.

Papa Franjo nabraja i sve probleme „ekološke krize”: globalno zatopljenje, klimatske promjene, zagađivanje, dizanje razine mora, osiromašenje biodiverziteta, nejednaku raspodjelu hrane, nedostatak vode i nedostatak prava svih na vodu. Papa potom ukazuje na planetarnu nejednakost, na vanjski dug siromašnih zemalja koji se pretvorio u pravo iskorištavanje. Tu je i nerazumno korištenje zaliha zemlje što stvara ekološki nered, posebice između Sjevera i Juga. Papa se dotiče i slabosti međunarodne politike te se zalaže za normativni sustav koji bi osigurao zaštitu ekosustava. Upozorava na razne oblike moći koji proizlaze iz tehničko-konzumerističke paradigme a predstavljaju ugrozu slobodi i pravednosti. Tako on optužuje „globalizaciju tehnokratne paradigme” koja se odražava u današnjem svijetu kao „ekscesivni konzumizam” koji nastoji „zagospodariti i ekonomijom”. Riječ je, dakle, o aktualnoj krizi, te se Papa obraća „svim ljudima dobre volje” i traži pravo „ekološko obraćenje” kao i „novu opću solidarnost”. Enciklika *Laudato si'* govori o skrbi za zajedničku kuću i

⁴⁶ Pojam integralne ekologije nalazimo već kod teologa Leonarda Boffa, usp. L. Boff, *Quattro ecologie*, u: *La Stella del Mattino* 1. (gennaio/marzo) 2005.

⁴⁷ Usp. P. Ricci, Sindoni, *Per una ecologia integrale: qualche nota sull'enciclica „Laudato si,”* u: *Per una ecologia integrale „Laudato si,” un anno dopo*, Quaderni di scienza e vita, Cantagalli, Siena, 2016.

upozorava da Čovjek nije Bog već mu Zemlja prethodi i ona mu je povjerena i darovana.

Za razliku od svojih prethodnika koji ostaju vjerni paradigmi *naravnog zakona* kako bi odredili strukturu i odgovornost ljudskog djelovanja, papa Franjo više ukazuje na *povijesne dinamike* preko kojih čovjek dolazi do svijesti o sebi i o važnosti vlastitih čina kroz stvaranje svijesti o svojim vlastitim odnosima (naravno) kroz koje živi i ostvaruje svoju ljudskost kroz traženje smisla čitavog svijeta i to kroz Božje stvaranje. Tako papa Franjo vrednuje *identitet i relaciju* kao karakteristične čine *dostojanstva osobe*,⁴⁸ što mu omogućuje da rasvijetli ambijentalno pitanje i donese kršćanske stavove. Dok znanstveni ekološki svijet gleda na povezanosti, papa Franjo u svijet unosi *spone smisla* koje valja poštovati i priznavati u mnogovrsnom ljudskom djelovanju. Prema papi Franji, sam pojam ekologije daje nam spoznaju „smisla (logos) samog ambijenta” što ga određuje kao prostor i djelovanje ne samo za sebe, već kao bitak u sebi. Tako čovjekovo naseljavanje zemlje valja shvatiti kao „čuvanje” i „obrađivanje”, što znači da moramo dopustiti pokazivanje potencijala vlastitog bitka i samog stvorenja.

Papa Franjo naglašava da nam ne trebaju tehnička rješenja od slučaja do slučaja, već nam je potrebna promjena mentaliteta, prijelaz s individualističkog i iskorištavajućeg stava na stav sudjelovanja i zajedništva. Bez toga sve mjere i sve dobre namjere ostaju samo tlapnja. Naime, ekološki problem duboko je moralni problem današnjeg svijeta i njegova razvoja. To je početak *integralne ekologije*.⁴⁹

Papin je pojam ekologije, dakle, onaj *klasični i integralni* (od grčkog *oikos*) što znači kuća svih stvorenja (sv. Bonaventura). U kontekstu s tim, Papa citira sv. Franju Asiškoga jer je on bio „zaštitnik” i „svjedok” tzv. „integralne ekologije” čime nam je omogućio da u prirodi prepoznamo „sjajnu knjigu u kojoj nam Bog govori” i u kojoj svako stvorenje ima vrijednost i svrhu u sebi.⁵⁰

⁴⁸ Papa Franjo, *Discorso al Parlamento europeo*, <http://www.dehoniane.it/control/articoloRegno?articolo=932472>, Strasburgo, 2014.

⁴⁹ Usp. M. Losito, *L'ecologia umana al cuore dell'ecologia integrale nel magistero di Papa Francesco*, u: *Studia Bioetica* 9 (2016.) 2., 54–57.

⁵⁰ Usp. C. Giuliodori – P. Malavasi (ur.), *Ecologia integrale. Laudato si'. Ricerca, Formazione, Conversione*, Vita e Pensiero, Milano, 2016.

Laudato si' prva je enciklika Crkve o ekologiji pape Franje, koji je i nazvan *Papa ekologije*⁵¹ i ona je, kao što joj je i bila svrha, unijela red u katoličko naučavanje i promišljanje o ekologiji, opredijelila se za teološku paradigmu franjevačke tradicije (sv. Bonaventura, bl. Ivan Duns Skot) i preuzela *integralni* pravac u ekologiji.⁵²

Ideju *istinskoga bratstva* sa svime što nas okružuje, papinska teologija preuzima od sv. Franje Asiškoga i naglašava kako svi ljudi imaju isto *kozmičko podrijetlo*, svi *istu svrhu* i svi se moramo osjećati *bićima koja zajedno putuju prema vječnosti*. Upravo tu istinu razrađuje i enciklika *Laudato si'* koja je nadahnuta duhom sv. Franje. Osnovna ideja enciklike glasi: *ispravan se odnos između čovjeka i prirode može uspostaviti jedino ako dobro shvatimo svoj odnos prema prirodi, uočimo svoje mjesto i pronađemo svoju svrhu života u 'kući' (oikos) svijeta*. To znači da je onda *ekologija znanost koja nas uči kako živjeti u kući svijeta ili kući svih stvorenja*.

3. FRANJEVAČKA INTEGRALNA EKOLOGIJA

Franjevačka ekološka tradicija započela je prije spomenute enciklike,⁵³ a s njom je dobila vjetar u leđa upravo zbog svoje *integralnosti* (franjevačko bratstvo sa svim stvorenim), te se danas snažno razvija u čitavome katoličkom svijetu.

Već od sedamdesetih godina razvija se franjevačka integralna teologija, najprije kao teologija prisutnosti.⁵⁴ Tadašnje franjevačke *Konstitucije* bile su izričite: „Hodeći stopama svetoga Franje, neka braća pokažu osjećaj poštivanja prema prirodi koja je danas sa svih strana ugrožena tako da se sačuva posve nepovrijeđenom i svim ljudima korisnom na slavu Boga Stvoritelja.”⁵⁵ Tada je u franjevačkom Redu (UOFM) osnovan Ured za „Pravdu,

⁵¹ Enciklika je objavljena 25. svibnja 2015.; LEV, Citta' del Vaticano 2015; *Laudato si'*, Edizioni Messaggero, Padova, 2017.

⁵² O razvoju ekologije vidi: L. Tomašević – S. Vuletić, *Ekoteologija. Kršćanska ekologija u sujetlu katoličke teologije i franjevačke duhovnosti // Bosna franciscana: časopis Franjevačke teologije Sarajevo*, XXVII (2019.), 50; 53–74.

⁵³ Usp. Forum per l'ambito Economia Civile ed ambiente. Verso il Forum di Etica civile, *Ecologia integrale. Il contributo della tradizione francescana*, u: <https://www.printfriendly.com/p/g/XNyHip>.

⁵⁴ Usp. *Poziv Reda danas, Izjava Generalnog kapitula*, Madrid, 1973.

⁵⁵ *Generalne Konstitucije OFM*, Čl. 71, Zagreb, 1988.

Mir i očuvanje stvorenoga,” kao i u svakoj pojedinoj provinciji, pa tako i u Provinciji Presvetoga Otkupitelja.⁵⁶

No najznačajniji poticaj razvitku ekologije svakako je dao papa sv. Ivan Pavao II. u *Poruci za Dan mira 1990*. On je uspio oživiti „asiški duh” potičući vjernike ali i ostale ljude da njeguju i izgrađuju stavove i osjećaje strahopoštovanja, skrbi i zahvalnosti za stvoreno.

U razvoju je bio značajan i *ekumenski sastanak u Baselu* 1989. god. koji se odvijao u Franjinu duhu koji je „štovao prirodu kao veličanstveni dar Božji i na osobit način osjetio sklad djela Stvoriteljevih i nadahnut božanskim dahom ispjevao taj prekrasni kantik stvorova”.⁵⁷

Na skupu UNCED-a u Rio de Janeiru Franjevački je red (OFM) imao svoja četiri delegata (J. Quigley, A. Moser, C. Paninni, F. Alves), a na Globalnom Forumu (skup ne-vladinih organizacija koji se odvijao paralelno s UNCED-om) franjevci su imali i svoj odsjek „Franciscans with the United Nations”. U njegovu su radu sudjelovali generalni ministar Reda fra H. Schalüeck, sa svojom delegacijom iz čitavoga svijeta.⁵⁸ Pače, u ime Foruma, franjevci su 10. lipnja održali i konferenciju za tisak na kojoj su izložili svoja stajališta o prisutnosti u svijetu i o svom djelovanju. „Novinari su bili zadivljeni informacijama o radu Franjevačke obitelji na području pravde i mira”,⁵⁹ jer su već tada upozorili na potrebu promjene svijesti o prirodi i pozvali na njezino poštovanje.

Generalni ministar reda fra H. Schalüeck 1993. to je ovako formulirao i pozvao svu franjevačku obitelj na još više zalaganja za stvoreno: „Iz osobnog iskustva mogu reći da je moje sudjelovanje na našem projektu pri Ujedinjenim narodima nužno ograničeno ali vrlo zahvalno. Zahvalan sam da sam mogao sudjelovati u našoj zajedničkoj suradnji s nevladinim organizacijama na svjetskoj konferenciji na vrhu u Brazilu, u lipnju 1992. Sastanak u

⁵⁶ *Statuti Provincije Presvetoga Otkupitelja, Statuti o provincijskom kapitolu i kapitulskom kongresu, pravilnik provincijskih vijeća i komisija, Split, 1990.*, Čl. 55.

⁵⁷ *Lettera di Segretario CEI per l'ecumenismo e dialogo*, u: *Pace, giustizia, creato*, Jesi, 1989., 7.

⁵⁸ Usp. J. Quigley, *UNCED – Earth Summit – Global Forum – 1 – 14 June 1992*, (izvještaj upravi Reda o konferenciji u Rio de Janeiru), u: J. LaCroix, *Environmental resource book*, (Franciscan office for justice peace and ecology), Rome, 1993., 142–144.

⁵⁹ M. Powell, *Međufranjevačka komisija za pravdu, mir i očuvanje stvorenoga (ekologija)*, (prev: Dobroslav S.), u: *Brat Franjo*, 2 (1993.), 11.

Riju učinio me svjesnijim golema potencijala, ali također i golemih manjkavosti u našoj franjevačkoj obitelji s obzirom na našu prisutnost u srcu svijeta.”⁶⁰

Rad franjevačke obitelji u promicanju zaštite stvorenoga vezan je uz organizaciju „Franciscans international”, tj. uz međunarodnu Franjevačku nevladinu organizaciju pri Ujedinjenim narodima.⁶¹

Tako su franjevci diljem svijeta sebe počeli shvaćati kao posebnu grupu kršćana koja je dužna čitavi svijet shvaćati kao *Božji dar* po uzoru na sv. Franju Asiškoga. Franjo je imao dubinsko shvaćanje prirode i poštovao je svako stvorenje. No Franjo nije jednostavno stajao i divio se prirodi, već se osjećao njezinim dijelom jer je sve stvorio Bog Otac, kao i njega samoga. U tom smislu počela se razvijati *teologija franjevačke prisutnosti* u svijetu, odnosno integralna ekologija.⁶²

Franjevačka ideja ekologije suprotstavlja se tehnokratskoj vladajućoj paradigmi koja potječe iz razdoblja iluminizma i svemir shvaća kao *stroj i veliki laboratorij*. Prema franjevačkoj ideji, priroda nije skladište zaliha koje treba samo naći i uzeti jer čovjek svime ravna i upravlja. Tehnokratska paradigma proizvela je i „sukob civilizacija”, a u znanosti otvorila *holistički pristup* prirodi koji je eliminirao različitost. Ona je unijela nered i u *antropološko* shvaćanje jer se tako stvorila *konzumistička kultura življenja* što je najviše i prouzročilo ekološki problem. Franjevačka paradigma želi nadići takvu koncepciju svijeta i čovjeka, gdje je *egoizam* glavni pokretač svijeta, u kojem je etika svedena na razinu *korisnosti* gdje, zapravo, leži glavni uzrok *socio-ambijentalne krize*. Za razliku od toga, franjevačka paradigma nudi integralnu ekologiju”, življenu *radosno i autentično* kao *novu paradigmu*. To je antropološko-kršćanski model gdje sve postaje brat i sestra. Njezine su glavne znake: *dobrohotnost, bratstvo (sestrinstvo) i opće dobro*.

⁶⁰ H. Schalüeck, *Govor na međunarodnoj konferenciji Franjevačke komisije za pravdu, mir i ekologiju u New Yorku*, Ujedinjeni narodi, New York, 27. listopada 1993., (s engleskog preveo fra Božo Vuleta), u: *Vjesnik franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, 6/1993., 209.

⁶¹ *Franciscans international*, u: *Vjesnik franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, 1/1994., 42.

⁶² Usp. J. A. Merino, *Verso una integrazione tra uomo e natura*, u: *Protecta*, 3 (1994.), 60–63.

4. EKOLOGIJA I DALMATINSKI FRANJEVCI

U Hrvatskoj se ekološki pokret počinje javljati osamdesetih godina,⁶³ a teolozi su prvi započeli govor o *ekologiji*. Termin je prvi upotrijebio makarski profesor fra Jure Radić (Makarska), a nešto poslije zagrebački profesor dominikanac fra Marijan Biškup⁶⁴ (KBF-Zagreb).

Fra Juri su vjerojatno dali nadahnuće neki profesori na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju dok je bio njihov đak, kao što su bili fra Jozo Malić (1857. – 1949.)⁶⁵ i fra Jozo Olujić (1888. – 1944.)⁶⁶ koji su bili začetnici ljubitelji paleontologije i prirode.

504

4.1. *Institut „Planina i more” fra Jure Radića*

Osnivač instituta *Planina i more* za „proučavanje Božjeg djela u prirodi” jest fra Jure Radić u okviru franjevačkog samostana u Makarskoj. Fra Jure Radić bio je profesor na „Franjevačkoj

⁶³ Usp. Ovdje valja spomenuti i djelovanje Zorana Oštrića; vidi Z. Oštrić, *Ekološki pokret u Jugoslaviji. Građa za proučavanje razdoblja 1971-1991.*; Zelena akcija Zagreb, Zagreb.

⁶⁴ J. Radić, *Sakralna ekologija znak vremena*, u: Služba Božja, 3 – 4 (1982.), 214–238; M. Biškup, *Spašavanje svijeta: ekološki problemi*, u: Bogoslovska Smotra 4 (1982.), 583–593.

⁶⁵ Fra Josip Marko Malić rođen je u Livnu, postao dalmatinski franjevac i profesor na Franjevačkoj gimnaziji u Sinju. U franjevački red stupio je 1875. Filozofiju i teologiju studirao je na školama Provincije. Za svećenika je zaređen 1890., a 1886. – 1890. studirao je prirodoslovne znanosti na Sveučilištu u Zagrebu. Neko je vrijeme istupio iz Franjevačkog reda i djelovao kao dijecezanski svećenik, ali se 1935. godine vratio u Provinciju.

Prvi podatci o njegovu znanstvenom djelovanju sačuvani su kod bečkog paleontologa Kittla o amonitima iz Muća, usp. V. Golubić, *Profesor fra Jozo Malić u povijesti paleontologije u Dalmaciji*, u: *Paleontološka ostavština franjevca dr. Josipa Olujića*, u: *Paleontološki rad profesora franjevačke klasične gimnazije u Sinju*, u prigodi otvaranja paleontološkog odjela zbirke Franjevačkog samostana u Sinju 3. listopada 1992., Sinj, 1992., 21–24.

⁶⁶ Fra Josip Olujić (1888. – 1944.), član je Provincije Presvetoga Otkupitelja, doktorirao je 1918. na Sveučilištu u Fribourgu i na poticaj prof. A. Gockela koji je prvi u svijetu 1910. godine mjerio pražnjenje elektroskopa zbog zračenja i to pri uspinjanju balona do 4500 metara. Tema disertacije bila je: *Beiträge zur Messung Radium-emanation in der Atmosphäre* (*Doprinosi mjerenju radijeva zračenja u atmosferi*). Olujić je, nakon povratka u Hrvatsku odmah nakon završenog doktora, započeo predavati na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju. Kako je volio fiziku i paleontologiju, uspostavio je kontakt s JAZU-om u Zagrebu za nabavu istraživačke opreme. Usp. *Istaknuti hrvatski prirodoznanstvenici na polju znanosti o zračenju do 1945. godine*, Branko Hanžek, Zdenko Franić i Gina Branica, *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti*, Zavod za povijest i filozofiju znanosti, Zagreb, Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada, Jedinica za zaštitu od zračenja, Zagreb.

visokoj Bogosloviji” u Makarskoj. On se među franjevcima u Dalmaciji prvi počeo sustavno baviti ekologijom i dovodio je u vezu s teologijom i sakralnošću, te ju je i nazvao *sakralna ekologija*.⁶⁷

Kako je rečeno, na mladog je fra Juru Radića, vjerojatno, utjecao njegov profesor u gimnaziji fra Jozo Olujić koji ga je oduševio za proučavanje prirode, životinjskih i biljnih vrsta. Fra Josip Olujić poslije doktorata u Švicarskoj (Freiburg) vratio se u Sinj i započeo svoj nastavnički posao na *Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji* gdje je predavao biologiju, ali se u slobodno vrijeme bavio i paleontologijom. On je zaslužan za stvaranje paleontološke zbirke u Sinju, a građu je skupljao oko Sinjskog polja. Tako je i nastala jedna od prvih *paleontoloških zbirki* u Dalmaciji. Zanimljivo je da je imao živo dopisivanje s Akademijom u Zagrebu, ali je svoje znanstvene radove objavljivao i u tada najprestižnijem njemačkom časopisu *Archiv für Molluskenkunde u Frankfurtu/M* koji je još i danas jedan od vodećih časopisa za malakologiju. Stoga nije isključeno da je J. Olujić bio upoznat i s radom njemačkih biologa. On je mladomu franjevcu Radiću usadio ljubav za proučavanje školjaka i prirode. Naime, sam je Olujić bio sakupljač biljnih uzoraka te je stvorio poznati sinjski herbarij. Tijekom 30-ih godina dvadesetog stoljeća održao je i neka značajna predavanja pred *Primorskim prirodoslovnim društvom u Splitu*, a njegovo predavanje pod naslovom: *O neprekidnomu, progresivnom razvijanju ljuštura nekih pontskih Prozostenija*, silno je odjeknulo u ondašnjem znanstvenom svijetu.⁶⁸

Uz profesora Olujića, J. Radić naučio je zapažati, doživljavati i unaprjeđivati život, prirodu i čovjeka, što je i sam uzeo za svoj životni moto. I njegov je *Institut* imao namjeru promicati sklad-

⁶⁷ Izgradivši kapelu u srcu spomenutog Instituta, fra Jure Radić želio je da se u njoj posjetitelj osjeća kao da je u prirodi zbog čega je veći dio zidova ostaklio a prostor je uređen od prirodnog materijala. Prilikom posvete kapele 1979. godine tadašnji splitski nadbiskup mons. Frane Franić govorio je o odnosu znanosti i vjere koje ne mogu biti i nisu u suprotnosti jer potječu iz istog izvora. Više u: N. Radić, *Dr. fra Jure Radić*, Knjižnica zbornika „Kačić”, Split – Makarska, 1998.

⁶⁸ Usp. Z. Jurišić-Polšak, *Paleontološka ostavština franjevca dr. Josipa Olujića*, u: *Franjevačka klasična gimnazija u Sinju*. Radovi sa Znanstvenog skupa 150. obljetnica Franjevačke klasične gimnazije u Sinju s osvrtom na ostalo školstvo u Cetinskoj krajini, održanog 1989., prošireni 2004. u prigodi 150. obljetnice javnosti Gimnazije, Split – Sinj, 2004, 551–264. Usp. Z. Jurišić-Polšak i K. Krizmanić, *Franjevac dr. Josip Olujić istraživač jezerskih miocenskih fosila Dalmacije (Hrvatska)*, u: *Paleontološki rad profesora franjevačke klasične gimnazije u Sinju*, u prigodi otvaranja paleontološkog odjela zbirke Franjevačkoga samostana u Sinju 3. listopada 1992., Sinj, 1992., 25–31.

ni odnos vjere i znanosti. Gotovo po samom osnivanju organiziran je znanstveni simpozij *O prirodi Biokovskog područja* koji se održao 8. – 10. listopada 1979. u Makarskoj. Osim toga, izrazita potreba upoznavanja, popularizacije i znanstvenog istraživanja biokovske flore i faune, kod J. Radića urodila je brojnim drugim ustanovama i projektima od kojih se posebno ističu *Malakološki muzej* u Makarskoj, *Biokovski botanički vrt*, *Hortikulturni rezervat*, ali i izdavačka djelatnost preko koje su se publicirali mnogobrojni svesci znanstvenog časopisa *Acta Biokovica*, ali i knjige poput, „Blago mora”, „Bilje Biokova” i „Lice mora” i druge.

Po uzoru na svetog Franju Asiškog, fra J. Radić preuzimao je odgovornost i brigu spram biljaka i životinja te je inicirao projekte u korist njihove skrbi i zaštite. Svojim ustrajnim zalaganjima želio je i uspio ukazati na prirodne ljepote, ali i senzibilizirati svoju okolinu na potrebu očuvanja *Božjeg djela u prirodi*.

Zbog promicanja ljepote žive i nežive prirode fra Juru Radića zvali su *doktor božanstvenosti*.⁶⁹ On je bio i neponovljivi biokovski hodočasnik diveći se „podnebesju”, kako je nazivao zemlju, nastojao je pomiriti vjeru i znanost upravo kroz ekologiju i odgovorni odnos prema prirodi koji počiva na biblijskoj zapovijedi čuvanja stvorenog, kao i na teološkom uvjerenju da su spoznaja čovjeka i spoznaja prirode zapravo spoznaja Boga, njihova Stvoritelja.

Iz fra Jurina *hrama molitve i znanosti*, kako je on sam od milja nazivao svoj Institut, proizašle su mnoge aktivnosti i plodovi od neprocjenjive ekološke i bioetičke vrijednosti.⁷⁰

4.2. *Franjevački institut za kulturu mira*

Franjevački institut za kulturu mira u Splitu, osnovan je 1995. godine ujedinivši aktivnosti različitih franjevačkih zajednica oko pitanja pravde, mira i skrbi za stvoreno, a na inicijativu *Komisije za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno Južnoslavenske konferencije franjevačkih provincija OFM* te prethodno inspiriran spomenutim govorom sv. Ivana Pavla II. Institut kroz svoje društveno-kulturno-edukativno-znanstvene aktivnosti nudi primjere

⁶⁹ *Doktorom božanstvenosti* nazvala ga je edicija *Men of Arhievemant* izdana u Cambridgeu 1983.

⁷⁰ Vidi više o životu i djelu fra Jure Radića u: A. Jeličić, *Franjevačka zauzetost za očuvanje dostojanstva i integriteta stvorenog*, u: *Filozofska istraživanja*, 136, god. 34 (2014.) sv. 4, 559–561.

i smjernice očuvanja i izgradnje te daljnjeg širenja i promicanja kulture dijaloga i mira. Pokretač je bio fra Bože Vuleta, ondašnji nastavnik u Sinju na *Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji*, vjerojatno i sam nadahnut svojim prethodnicima fra J. Olujićem, a u Makarskoj, za vrijeme studija, fra J. Radićem.

Institut, koji djeluje i danas, kroz svoje brojne inicijative slavi sva stvorenja kao veliki Božji dar, te se trajno inspirira tzv. *franjevačkom etikom*. Temeljno načelo te etike ali i *asiškog duha* jest ljubav prema stvorenom.⁷¹

Danas se Institut posebno zalaže za socijalnu i karitativnu zauzetost, neradnu nedjelju, medijski angažman, te kroz publikacije, seminare i ljetne škole ustrajno promiče razne ekološke i bioetičke projekte.

Iz ovih nekoliko crtica o zaljubljenicima u prirodu ali i ozbiljnim ustanovama u okrilju franjevačkog reda u Dalmaciji, vidi se kako su hrvatski franjevci iz Makarske, Sinja i Splita, točnije iz *Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, bili itekakvi protagonisti stvaranja hrvatske ekološke svijesti i kulture u Hrvatskoj.

ZAKLJUČAK

Ekologija se razvijala na globalnoj razini u okviru filozofije i prirodnih znanosti zahvaljujući znanstvenom interesu pojedinaca, ali i građanskim pokretima u Hrvatskoj i svijetu u kojima se reflektirala opća zabrinutost za okoliš i život u cijelosti. U drugoj polovici 20. stoljeća ekološki problemi doveli su i do razilaženja u stavovima što je pogodovalo stvaranju različitih ekoloških struja (*deep ecology, shallow ecology, socijalna ekologija, ekologija biljaka, ekologija životinja, ambijentalna ekologija*, itd.). Zajednički pomak dogodio su u prijelazu s antropocentrizma na biocentriizam. Ekološka kriza od početaka predstavlja izazov za teologiju i Katoličku crkvu koja korijene te krize prepoznaje u moralnoj krizi a rješenja su crkveni oci (od pape Pija XII do pape Benedikta XVI.) vidjeli u teologiji stvaranja i humanoj ekologiji. Ekološkoj problematici s posebnom se pažnjom i brigom posvetio papa Franjo. Nadahnuće je pronašao u franjevačkoj tradiciji, a posebice ekološkoj ostavštini svetog Franje Asiškog koja se temelji

⁷¹ Vidi više o ustroju, djelatnostima, projektima i plodovima Instituta u A. Jeličić, *Franjevačka zauzetost za očuvanje dostojanstva i integriteta stvorenog, u: Filozofska istraživanja*, 136, god. 34 (2014.) sv. 4, 559–575.

na ideji bratstva. Upravo su duh i stav povezanosti ono na čemu se izgrađuje integralni pravac u ekologiji. Papa Franjo gleda na svijet očima svetoga Asižanina koji čovjeka neraskidivim sponama (smisla i zajedništva) veže u ovozemaljskom životu i u vječnosti. Temeljna Papina enciklika *Laudato si'* nadahnuta je upravo tim „asiškim duhom” koji ne skrbi samo za čovječanstvo nego za čistoću čitavoga kozmosa. Prema tome, franjevačka ekološka i teološka paradigma integralne ekologije smisao ekologije ne vidi samo u tome da zaštiti biljke, životinje i čistoću okoliša i atmosfere, već za cilj ima uspostavu solidarnog i ispravnog odnosa između čovjeka i prirode. Stoga je najprije potrebna ekologija uma i srca kako bi uspjeli svi zajedno kontrolirati svoj nagon agresivnosti i uništavanja te razvijati suradnju i harmoniju sa svijetom. Jedinstvenost Franjine ekologije prepoznao je na našim prostorima fra Jure Radić koji je iz današnje perspektive veliki promicatelj integrativne ekologije koju je živio i razvijao kroz svoja djela i ekološke ustanove. Isti put su slijedili i drugi hrvatski redovnici, dalmatinski franjevci, pogotovo fra Josip Olujić i fra Jozo Malić.

Danas se čovječanstvu nameće moralna nužnost nove solidarnosti kako bi moglo preispitati svoj način života. Današnji je čovjek previše naklonjen hedonizmu i konzumerizmu te ostaje indiferentan na štetu koja iz toga proizlazi. A baš težina ekološke situacije pokazuje koliko je duboka čovjekova moralna kriza. Ako se ne cijeni osoba i ljudski život, onda se ne mogu cijeliti ni drugi ljudi na zemlji. Moderne kreposti života morale bi postati skromnost, umjerenost, samodisciplina i duh žrtve ako čovječanstvo doista ne želi doživjeti užasne posljedice ekološkog razaranja.

Posljednjih desetljeća naš svijet upao je u mnoge etičke probleme i sve se više traži etika u djelovanju i ponašanju. To je najbolji znak da je suvremeni čovjek izgubio sigurnost svoga djelovanja, pogotovo nema sigurnosti zbog zaraznih bolesti kojima se ne zna podrijetlo, a medicina im se ne može oduprijeti. U ovo vrijeme čovjek se ponovno okreće sebi, svomu razumu i svojem etičkom instinktu, ali i religiji.

Postigli smo golemu moć nad prirodom, gotovo do u tančine poznajemo njezine zakonitosti, ovladali smo i životom, a time smo postali i odgovorniji pred „prijetnjama” na život, kako vlastitog tako i života drugih živih bića. No znanost i medicina nisu svemoćne na što nas bolno opominje i najnovija virusna bolest (COVID-19).

No, kako bilo da bilo, pred čovjekom se ukazao zahtjev za proširenjem moralne sfere jer se ponovno ukazuje potreba zaštite prirode, u vrijeme kad je počeo smatrati da mu ta zaštita više nije potrebna. Upravo na toj razini i postoji paradoks: zaštitu prirodi i čitavom životu u njoj može pružiti samo čovjek ili će mu ona potpuno izmaći iz kontrole! Nakon što je srušio sve granice, čovjek ih mora ponovno izgraditi! Kako? I ovog puta, kao što je to bilo i u prošlosti, granice treba povratiti u njega samoga kako bi mogao djelovati prema čvrstom uvjerenju (sv. Pavao), odnosno prema vlastitoj savjesti, tj. odgovorno. U taj kontekst valja svrstati i nastanak ekologije i bioetike.

Sam pojam ekologije okuplja, ali i razdjeljuje istodobno. Danas je poprimio opću svijest problema koje izražava, ali, čini se, još nema zajedničkog rješenja, na što je snažno u svojoj enciklici upozorio papa Franjo i naglasio kako je „sestra-majka zemlja ranjena” i kako „pati” i „plače”.

Prema katoličkoj teologiji, Bog je stvorio svijet i čovjeka i sve je stvoreno prepustio čovjekovoj upravi. Bog čovjeku nije dao nikakav radni program, nego razum i slobodu da sam pronalazi i slijedi zakone i oblike života. Čovjek je tako dio svijeta, u njemu se otkriva i razvija. Svijet postaje njegov ambijent, tj. kontekst njegove opstojnosti.

Time je čovjek postao odgovoran za svijet i za njegovo trajno poboljšanje. Pozvan je da ga usavršava i razvija. I sam pojam kršćanskog spasenja obuhvaća ne samo spasenje pojedinca nego i cijeloga čovječanstva i svijeta. Na toj činjenici i počiva moralna odgovornost djelovanja u svijetu koja nadilazi osobni bitak te prerasta u odgovornost kozmičkih razmjera i seže sve do granica ljudskosti, o čemu je za sva vremena vlastitim životom posvjedočio sveti Franjo Asiški.

Istina, naše je razdoblje uz pomoć tehnike stvorilo mogućnosti za bolji i ljudski kvalitetniji život na mnogim područjima. Međutim, toliko željeni razvoj i napredak pretvorio se u nešto ubojito, razorno i zastrašujuće. Tako svakim danom sve više raste nova spoznaja: što se više može, veća je i odgovornost.

A BRIEF HISTORY OF HUMAN ECOLOGY AND ECOTHEOLOGY

Summary

Human ecology is a part of ecology that emerged in the last century and deals with the study of the relationship between man and his environment. It is an integral part of ecology, and is associated with the so-called ecological issue from the second half of the 19th century when science discovered that the earth and all living species on it form a unique system and that they influence each other through their interrelationships. When reproaches began to Christianity that it was to blame for the ecological crisis and the destruction of nature with its biblical view of God's authority for interventions in nature, a new branch of theology called ecotheology emerged. In the bosom of Catholic theology, it was especially developed by the Roman bishops (popes), and its culmination is the encyclical of Pope Francis "Laudato si" which took over and developed the vision of integral Franciscan theology.

Key words: ecology, theology, ecological problems, ecological issue, ecotheology